

Antonio Vivaldi (1678-1741) - De Vier Seizoenen

Muziek beluisteren in Rif (19 september '25)

Antonio Vivaldi

Venetië in de 18e eeuw:
de meest fascinerende en
verfijnde Europese stad.

Italiaanse viool- en
instrumentenbouw op zijn
hoogtepunt.

Ospedale della Pietà,
meer dan een 'wees'-huis
voor meisjes.

*Presentatie door Werner
Van Krunkelsven*

Inhoud

Inleiding.....	2
Biografie.....	2
Werken	3
Een zeer productieve componist.....	3
Invloed en receptiegeschiedenis.....	3
Uitvoerder	3
Venetië, in de 18e eeuw de meest fascinerende en verfijnde stad	3
Historische ontwikkelingen	4
Achtergronden	4
Tijdsbeeld	5
Privéleven	6
Ter plaatse	6
Reizen	7
Stijl	8
De orkestrale en instrumentale muziek	8
Koorwerken	8
Opera	9
Kort coda	9
De Vier Seizoenen.....	9
Waar gaat De vier jaargetijden van Vivaldi over?.....	10
De lente.....	10
De zomer	10
De herfst	10
De winter.....	11
Waarom is De vier jaargetijden van Vivaldi zo bijzonder?.....	11
De sonnetten bij De vier jaargetijden van Vivaldi.....	11
De lente.....	11
De zomer	11
De herfst	11
De winter.....	12
Wist je dat.....	12

INLEIDING

Antonio Lucio Vivaldi (Venetië, 4 maart 1678 – Wenen, 28 juli 1741) was een Italiaans violist, priester en componist. Hij is vooral bekend van *Le Quattro Stagioni* (De vier jaargetijden), een cyclus van vier vioolconcerten, maar heeft meer dan 700 composities op zijn naam staan, in vele instrumentale en vocale genres.

BIOGRAFIE

Vioolvirtuoos uit muzikale Venetiaanse familie
Priester zonder aanstelling
Pedagoog; 30 jaar inzet - met onderbrekingen.
Componist : van concerto grosso tot vioolconcerto
Cantates en gewijde muziek
Operacomponist, producer, intendant, promotor

Vivaldi werd geboren in Venetië en kreeg onmiddellijk een nooddoopt door de vroedvrouw omdat hij in levensgevaar was. Mogelijk hield dit verband met een aardbeving die dag. Ruim twee maanden later, op 6 mei 1678, volgde zijn kerkelijke doop in de San Giovanni in Bragora, en in één moeite door een duiveluitdrijving.

Zijn vader was Giovanni Battista (Giambattista) Vivaldi, geboren in Brescia tussen 1655 en 1657 en aanvankelijk kapper van beroep.

Zijn moeder was de kleermakersdochter Camilla Calicchio, gehuwd met Giambattista op 11 juni 1676. In de doopakte van Antonio staat als beroep van zijn vader *sonador* (muzikant) vermeld, en van 1685 tot 1729 was die in dienst bij het orkest van de San Marco, aanvankelijk als violist. Antonio was de oudste van minstens 8 kinderen en de enige die muzikant werd.

Over zijn muzikale opleiding is niet veel bekend. Vader Giambattista leerde Antonio vioolspelen en bezorgde hem op jonge leeftijd een baan bij het orkest waar hij zelf werkte. Rond dezelfde tijd leerde Vivaldi orgel, waarschijnlijk van Giovanni Legrenzi.

Vivaldi volgde de priesteropleiding aan de *scuole sestierali* van de parochies San Giovanni in Oleo en San Geminiano. Hij onderging de tonsuur op 18 september 1693 en ontving de priesterwijding op 23 maart 1703.[2]

Hij kreeg al snel de bijnaam *Il Prete Rosso* ("de rode priester"), vermoedelijk vanwege zijn rode haar.

Vanaf 1704 hoefde hij niet meer deel te nemen aan de heilige mis in verband met zijn slechte gezondheid: hij leed aan astma. Maar volgens sommigen mocht hij de mis niet meer opdragen omdat, als hij inspiratie kreeg voor een nieuw muziekstuk, hij dat gewoon ging opschrijven tijdens de mis.

Vivaldi werd violist in een meisjesweeshuis in Venetië, het *Pio Ospedale della pietà*. De musicerende wezen stegen snel in aanzien, ook in het buitenland. Omdat meisjes eigenlijk geen muziek mochten spelen, gaven zij concerten van achter een doek. Voor hen schreef Vivaldi de meeste van zijn concerten, cantates en gewijde muziek.

In 1705 werd de eerste verzameling (*raccolta*) van zijn werk gepubliceerd en er zouden er nog vele volgen. Als hij niet op een van zijn vele reizen was, vervulde Vivaldi verschillende taken in het weeshuis. In 1713 kreeg hij de verantwoordelijkheid voor alle muzikale activiteiten in het instituut.

Vanaf 1718 reisde Vivaldi veelvuldig. Van 1718 tot 1720 verbleef hij als kapelmeester aan het hof van de gouverneur van Mantua, prins Filips van Hesse-Darmstadt. In de periode 1715-1720 verbleef hij tijdens het carnavalseizoen (traditioneel het operaseizoen) in diverse Italiaanse steden, waaronder minstens twee keer in Rome. Op het einde van de jaren 1720 kwam hij in contact met de Oostenrijkse keizer Karel VI en hij bezocht op een bepaald moment ook Wenen. In 1730 reisde hij naar Praag, maar het is onzeker of hij daar lang gebleven is. Tussen 1737 en 1739 probeerde hij tevergeefs een opera te laten uitvoeren in Ferrara. In 1740 vertrok de 62-jarige Vivaldi op reis naar Wenen, misschien op uitnodiging van Karel VI, maar misschien ook omdat zijn mogelijkheden in Venetië uitgeput raakten. Hij was in Wenen ten laatste op 28 juni 1741 en overleed een maand later aan een inwendige ontsteking.

Hij woonde toen in het huis van de weduwe van een zadelmaker met de naam Waller of Wahler. Vivaldi was op dat moment niet rijk en kreeg een uiterst bescheiden begrafenis.[4]

WERKEN

EEN ZEER PRODUCTIEVE COMPONIST

Zijn werk omvat onder andere:

- meer dan 500 concerten (waarvan 223 voor viool en 27 voor cello en 39 voor fagot);
- 46 opera's;
- 14 sinfonia's voor strijkers;
- 73 sonates;
- kamermuziek;
- gewijde muziek (het oratorio *Juditha Triumphans*, geschreven voor de Pietà, twee *Gloria's*, een *Stabat Mater*, de psalmen *Nisi Dominus* en *Beatus Vir*, het *Magnificat*, *Dixit Dominus* en andere);
- zijn beroemdste werk is *Le Quattro Stagioni* (De vier jaargetijden).

Tijdens zijn leven werden er al verschillende werken gepubliceerd. Zij kregen allen een opusnummer (van opus 1 tot opus 13).

INVLOED EN RECEPTIEGESCHIEDENIS

Vivaldi's muziek is vernieuwend. Zijn composities waren helder, met harmonische contrasten, en hij slaagde er vaak in vernieuwende melodieën en thema's te bedenken. Van belang is ook dat zijn muziek bedoeld was om ook de massa aan te spreken, in plaats van alleen de intellectuele elite.

Het vrolijke karakter van zijn muziek weerspiegelt Vivaldi's eigen plezier in het componeren, en is een belangrijke reden voor de enorme populariteit van zijn werk. Vivaldi werd hierdoor ook snel beroemd in Frankrijk, een land dat toentertijd muzikaal gesproken erg opgesloten zat in bestaande structuren.

Hij wordt wel beschouwd als een van de componisten die ervoor zorgde dat de barokmuziek een impressionistische stijl kon ontwikkelen. Daarmee wordt hij soms gezien als voorloper van de componisten van de Romantiek.

Johann Sebastian Bach werd sterk beïnvloed door de concerten van Vivaldi. Waarschijnlijk in Weimar kort na 1708 en ten laatste in 1717 schreef Bach transcripties van enkele Vivaldiconcerten naar toetsinstrumenten.

Johann Nikolaus Forkel, die twee zonen van Bach persoonlijk had gekend, schreef in 1802[5] dat die oefening cruciaal was in het muzikaal leren denken van Bach. Die opinie is door anderen, zoals Julius Rühlmann in 1867[6], betwist, maar werd wel geformuleerd in een onverdachte periode toen noch Bach, noch Vivaldi een grote faam genoten.[3]

Albert Schweitzer hield er grotendeels dezelfde mening op na als Forkel toen hij in 1905 schreef:[7]

In Weimar onthulden de sonatas en de concertos van de Italianen voor hem wat de Buxtehudes en de Böhms hem niet hadden kunnen leren, omdat ze het zelf niet kenden: muzikale architectuur.

In latere tijden waren niet alle componisten even enthousiast: Igor Stravinsky zei chargerend dat Vivaldi niet honderden concerten had geschreven, maar slechts honderden variaties op één en hetzelfde concert.

UITVOERDER

Vivaldi was een populaire componist en uitvoerder in zijn eigen tijd. Tijdens de tweede helft van de 18de eeuw werden nog enkele afzonderlijke werken van hem uitgevoerd, maar vanaf 1775 genoot hij minder en minder belangstelling. In de 19de eeuw benadrukten Duitse musicologen zijn invloed op Johann Sebastian Bach of Joseph Haydn.

Vandaag de dag worden ook zijn opera's langzamerhand herontdekt, zoals *Dorilla in Tempe*, *Ottone in villa* en *Orlando furioso*.

Bron: Wikipedia

VENETIE, IN DE 18^E EEUW DE MEEST FASCINERENDE EN VERFIJNDE STAD

Voor een paar honderd Venetiaanse weesmeisjes was hij muziekleraar, voor een protestantse cantor, Johann Sebastian Bach genaamd, was hij een zeer geëerd collega en voor het grote muziekpúblic is hij de componist van De vier jaargetijden en enige tientallen andere typische Italiaanse barokconcertjes en sonates. Maar ook een mysterie. Het gaat om Antonio Vivaldi en Venetië, nog steeds een van de mooiste Europese steden.

HISTORISCHE ONTWIKKELINGEN

"De tijden veranderen en wij met hen" zegt een oud Latijns spreekwoord. Op muziekgebied bestaat daarvan een sprekend voorbeeld als het gaat om Antonio Vivaldi, de grote Venetiaanse barokcomponist.

Net als bij andere handelswaar wordt ook de musicologie gedreven door de wetten van vraag en aanbod. Mozart was altijd erg populair. Tot voor kort kon Vivaldi niet op een vergelijkbare aandacht rekenen.

Vivaldi en zijn muziek vormen mooie voorbeelden van popularisatie dankzij de media en een daarop volgende kettingreactie. Zijn herontdekking viel ongeveer samen met de komst van de langspeelplaat. In 1951 verschenen de eerste lp's van De vier jaargetijden. De bekendste was die met Musici (Philips AL 00301), hun eerste versie.

Een componist van makkelijk in het gehoor liggende programmamuziek werd herontdekt. In dat patroon paste de barokmuziek voortreffelijk, maar de Italiaanse barok was nog ongecompliceerder, extroverter en vrolijker dan de Duitse van Bach en Telemann, zodat in het kielzog van Vivaldi ook Locatelli, Torelli, Albinoni en andere namen snel bekend werden. Meer nog, het bleek lonend speciale kamerorkesten te formeren, die zich louter toededen op de vertolking van "Oude Italianen". I Musici vierden triomfen, die op uitverkochte zalen kon rekenen.

ACHTERGRONDEN

Hoe onbekend de details over Vivaldi's leven ook mogen zijn, één ding staat vast: Venetië was het brandpunt, maar ook het zwaartepunt waarin Vivaldi's leven zich concentreerde en waarheen hij telkens terugkeerde, behalve van zijn laatste, fatale reis in 1741. In de caleidoscopische, prachtige en kleurige atmosfeer van Venetië, prachtig vastgelegd op de schilderijen van Canaletto en Guardi, die sinds eeuwen op elke bezoeker een enorme aantrekkingskracht uitoefent, werd Vivaldi in 1678 als jongste in een gezin van de zes kinderen geboren.

Vivaldi's vader, Giovanni Battista was violist in de hertogelijke kapel van San Marco en genoot groot plaatselijk aanzien. In een plaatselijke bron wordt hij vermeld als "*virtuoso di musica*", een eretitel die zijn zoon later ook kreeg. Antonio was één van zijn tenminste vier zonen. Hij besloot niet in de muziek te gaan, maar zijn leven aan de kerk te wijden. In 1693 kreeg hij de tonsuur en 23 maart 1703 werd hij tot priester gewijd en later bekend als *preto rosso*, 'rode priester' op grond van zijn haarkleur. Antonio was een ziekelijk iemand; hij werd zijn leven lang geplaagd door zware astma, mogelijk ook door angina en was daardoor half invalide. "Vanwege deze '*strettezza di petto*' blijf ik bijna steeds thuis", schreef Vivaldi aan een opdrachtgever, "en reizen zijn altijd erg kostbaar, omdat er altijd vier of vijf mensen mee moeten om me te helpen."

Deze blijkbaar zware handicap noodzaakte hem ook het praktiserende priesterschap op te geven, "omdat ik al drie keer tijdens de mis het altaar moest verlaten zonder dat de dienst was beëindigd tengevolge van mijn ziekte."

Maar gelukkig had hij muziek gestudeerd: viool bij zijn vader en orgel bij de toen beroemde plaatselijke maestro di cappella Giovanni Legrenzi. Hij vond ook een plaatsje als violist in het ensemble van Vivaldi senior.

Belangrijker is dat Vivaldi najaar 1703 als componist en vioolleraar een aanstelling kreeg aan het *Ospedale della pietà*, een weeshuis voor meisjes van welgestelde ouders met veel aandacht voor muzikeducatie en dus een eigen koor en orkest. Vivaldi zwaaide de scepter over het Conservatorio. Daarvoor schreef hij het leeuwendeel van zijn muziek, honderden werken, voornamelijk sinfonia's, concerten en sonates, maar ook koorwerken en opera's, alle achteraf gecatalogiseerd en van een nummer voorzien door Ryan (RV nummering). Daar ook gingen zijn meeste werken in première en daar werd hij - ironie van het lot - het snelst vergeten na zijn dood. Zijn eens bewonderde muziek verdween in het archief om plaats te maken voor andere, nieuwere werken.

Venetië, "*prachtig en wispelturig als een exotische maîtresse*" werd Vivaldi ontrouw.

Dat dubbelleven van priester en musicus komt ons thans wat vreemd voor, maar het was in het barokke Italië niets bijzonders voor een priester om zich ook met wereldse activiteiten bezig te houden. In feite moet Vivaldi een diep gelovig, bijna fanatiek katholiek zijn geweest zijn leven lang. De bekende Venetiaanse dichter en toneelschrijver Carlo Goldoni, die met zijn dartele libretti het aanzien van de Italiaanse opere buffe zo drastisch veranderde, zocht eens Vivaldi op. In zijn *Mémoires* schrijft hij daarover:

"Ik ging naar het huis van abbé Vivaldi en trof hem aan omringd door muziek en met zijn brevier in de hand. Hij stond op, maakte een compleet kruisteken, legde het brevier neer en maakte me de gebruikelijke begroetingscomplimenten. Na het begin van een kort gesprek pakte hij zijn brevier weer, maakte nogmaals een kruisteken en antwoordde me niet meer. 'Signor', zei ik, 'ik wil u niet in uw religieuze plichten storen; ik zal een andere keer wel terugkomen'. Maar Vivaldi zette met onderbrekingen de conversatie voort, intussen rondwandelen met het brevier, waaruit hij psalmen en gezangen reciteerde...."

Dat Ospedale, liever nog als verkleinwoord *ospedalletto* genaamd had iets gemeen met het Londense Foundling Hospital, dat door Händel even later in de tijd bekend werd. Venetië had vier van dergelijke instellingen, die oorspronkelijk waren gesticht voor de opvang van weesmeisjes (lees onwettige kinderen), die er op kosten van de stad hun opvoeding genoten om tot slot als ze de geschikte leeftijd hadden bereikt te worden uitgehuwelijkt. Geleidelijk ontwikkelde het Pietà zich tot de beste muziekschool van Noord Italië. Het moet er een vrolijke, prettige bedoening zijn geweest.

De Engelse reiziger/schrijver Burney berichtte er rond 1720, toen Vivaldi's roem zijn hoogtepunt had bereikt over:

"Degenen, die een vrouw willen uitkiezen, welke nog niet met de buitenwereld bekend is, gaan naar die plaatsen (de ospitale) om een eentje uit te zoeken en ze doen alles wat in hun vermogen ligt om ze later zo min mogelijk met die wereld vertrouwd te maken."

Elke zondag en feestdag vindt er een muziekuivoering plaats in deze weeshuizen; de meisjes voeren vocale en instrumentale werken uit, terwijl ze op een bovengalerij zitten. Hoewel ze de kloostergelofte niet hebben afgelegd worden ze aan het zicht van de beneden zittenden onttrokken door een raster van ijzerwerk. De orgelpartijen en de andere instrumenten worden alle door meisjes gespeeld. Ze hebben een eunuch (arme Vivaldi!) als leermeester en hij schrijft hun muziek. Hun spel is verrassend goed ... en dat is des te amusanter omdat ze aan het oog onttrokken zijn."

TIJDSBEELD

Publicaties: de eerste in Venetië, vanaf 1711 door De Cène, met L'estro Armonico in Amsterdam en in 1725.

Il Cimento dell'armonia e dell'invenzione met LE QUATTRO STAGIONI

Een beroemd schilderij van Guardi getuigt beter dan woorden, hoe die atmosfeer moet zijn geweest. Hoewel de jongedames geacht werden als nonnen in een klooster te leven, schijnt dat leventje best vrij en los geweest te zijn. Jean-Jacques Rousseau liet zich ooit in zo'n quasi klooster binnensmokkelen voor een souper en "ze hadden wel charme." Een andere verslaggever vermeldde, dat veel meisjes er waren om non te worden, maar dat ze "ook nadat ze gesluierd waren ze hun wereldse leventje voortzetten en elegant gekleed gingen.... hun boezem half bedekt met smalle, geplooid zijden lijfjes. De stilte van het klooster werd soms verbroken door blijde kreten van de jonge aristocraten als ze met de nonnen dansten. Soms bleven ze de hele nacht weg met hun minnaars."

In deze "kostelijk corrupte" wereld ging Vivaldi zijn pittige concertjes schrijven, die ook dra buiten Italië bekend werden. Naast de geestelijke muziek, die hij voor de kerk van Pietà schreef, werden de wereldlijke concerten van hem ook vaak tijdens het kerkritueel gespeeld, bijvoorbeeld ter vervanging van het graduaal of offertorium. In het toenmalige Italië werd het niet vreemd gevonden, dat maestro Vivaldi een virtuoos vioolconcert met een verrassende cadens speelde tijdens de kerkdienst. Eén van die concertjes heeft ook de ondertitel *fatto per la solennità della S. Lingua di S. Antonio in Pad(ov)a* (geschreven voor het plechtige festival van Sint Lingua in de (kerk) van Sint Antonius in Padua). Een ander Concert in C kreeg de ondertitel *Per la solennità di S. Lorenzo* en de sinfonia *Al santo sepolcro* en het Madrigalesco concert wijzen ook op kerkelijk gebruik.

Zijn eerste gepubliceerde werken, toen nog onder zelf gegeven min of meer chronologische nummers – 12 trionsonates opus 1 uit 1703/5 en 12 vioolsonates op. 2 uit 1709/13 - verschenen nog in Venetië, maar vanaf opus 3 - de reeks van twaalf concerti grossi onder de titel *L'estro armonico* uit 1711 - werden ze in Amsterdam door De Cène die ook werk van andere Italianen als Torelli en Corelli aannam uitgegeven. Op wens van dergelijke muziekuitegevers bundelden de componisten telkens zes of twaalf stukken in één band. Ze werden snel heel populair.

Van daaruit zwierven ze over heel Europa en werden met name warm onthaald in Duitsland. Het duurde dan ook niet lang totdat een Duitse kapelmeester, een zekere Johann Sebastian Bach de bundel concerten op. 3 in handen kreeg en dermate gefascineerd raakte, dat hij ze niet alleen als model voor eigen composities gebruikte, maar dat hij een aantal voor andere instrumenten bewerkte. Zo werd bijvoorbeeld een van Vivaldi's Concerten voor 4 violen en strijkorkest in b op. 3/10 via Bachs handen een Concert voor 4 klavecimbels en strijkorkest in a BWV 1065. Verder zijn daar bijvoorbeeld

ook de drie Orgelconcerten naar Vivaldi in a BWV 593, c BWV 594 en d BWV 596. Het is wel grappig hierbij aan te tekenen, dat de hernieuwde belangstelling voor Bach sinds Mendelssohns dagen midden negentiende eeuw een eeuw later dankzij gespecialiseerde kleine Italiaanse ensembles als I Musici en de Virtuosi di Roma ook tot een even hernieuwde belangstelling voor Vivaldi leidde.

Nu goed bekende reeksen volgden: de 12 vioolconcerten onder de titel *La stravaganza* (1712/3) als op. 3, een zestal vioolconcerten op. 6 (1729/30), 12 viool/hoboconcerten op. 7 (1716/21), de 12 vioolconcerten *Il cimento dell'armonia e dell'invenzione* op. 8 (1725) waarvan het eerste viertal in veler oren zo ongeveer geldt als Vivaldi's opus magnum: *Le quattro stagioni*, het twaalfstal op. 9 *La cetra* (1727), de 6 fluitconcerten op. 10 (1728), weer twee reeksen van telkens 6 vioolconcerten op. 11 en 12 (1729/30), een zestal fluitsonates *Il pastor fido* op. 13 (1737) enzovoorts, enzovoorts.

De verbintenis in Venetië was niet permanent. Van 1703 tot 1709 was Vivaldi viooldocent aan het Ospedale, daarna had hij een soort sabbatical om van 1711/16 terug te keren en maestro de concerti, muzikaal leider te worden. Nog weer later werden de banden losser, hoewel zijn benoeming wel in stand bleef. In een bepaalde periode stuurde hij twee nieuwe concerten per maand in met de post. Van 1735/8 was hij maestro di cappella en ook daarna nog leverde hij nieuwe concerten en dirigeerde hij bij speciale gelegenheden.

Zijn faam groeide in heel Europa en menig musicus zocht hem op. Hij kreeg eveneens opdrachten uit het buitenland, onder andere van het Saksische hof in Dresden, waarvoor hij ook in opdracht muziek schreef. In het verre Bohemen engageerde graaf Morzin, een voorvader van de Esterhazy's, die een kwart eeuw later Joseph Haydn in dienst namen, Vivaldi als een soort lange afstand kapelmeester: "*Maestro in Italia dell'illustrissimo conte*" was 's componisten nieuwe titel. Vivaldi voorzag de graaf niet slechts van nieuwe muziek (inclusief de Vier jaargetijden en de andere 11 concerten uit *Il cimento dell'armonia e dell'invenzione* op. 8), maar zoals uit in een archief in Praag teruggevonden materiaal aantoon, hij zond ook zangers en instrumentalisten naar Bohemen voor de grafelijke kapel. Het is daarom bijvoorbeeld ook niet zo vreemd, dat niet zolang geleden in de Nationale Bibliotheek een onbekend Magnificat van Vivaldi werd ontdekt. Nog steeds worden manuscripten van hem teruggevonden, onlangs bijvoorbeeld in Berlijn nog dat van zijn opera Montezuma.

PRIVÉLEVEN

Ook over het privéleven van Vivaldi is niet zoveel bekend. Rond 1725 ging hij een soort verbintenis aan met Anna Girò, een jonge sopraan (en protégé van het Pietà) die vaak hoofdrollen vervulde in Vivaldi's opera's. Zij en haar zuster Paolina vergezelden hem meestal op zijn reizen, een regeling die wel schandalen veroorzaakte en onder andere aanleiding was voor zijn verbanning uit Ferrara door de plaatselijke aartsbisschop.

TER PLAATSE

Het Pietà ligt aan de *Riva degli Schiavoni*, één van de zonnigste en warmste plekjes van Venetië ("*particularly recommended for sojourns during the damp winter months*", meldt een uitgave van de Baedeker uit 1898). In vergelijking met andere oude Europese steden is Venetië niet zo drastisch veranderd de afgelopen paar eeuwen. Wie tracht de ogen te sluiten voor de commercie, de TV antennes en de '*bloody tourists*' kan nu nog de dagelijkse wandeling van Vivaldi maken van de Piazza San Marco naar het Pietà, denkend in de 18e eeuw te leven. De entourage en de kledij zijn veranderd, maar de statige San Giorgio toren aan de overkant van de lagune en zelfs de (ongemotoriseerde) gondels zijn nog vrijwel hetzelfde. Op een warme zomeravond, als de maan de Piazza San Marco omtoert in een sprookjesdroom zijn de gondeliers te horen met de in hun ruwe dialect gezongen liederen; liederen met een merkwaardig tijdloze kwaliteit, die nooit door de moderne media is bedorven. Men kan langs het hertogelijk paleis wandelen met het dansende groene water dat tegen de Piazzetta klotst. Daar arriveerden buitenlandse ambassadeurs in prachtig opgetuigde gondels en staatsieboten, maar daar werden ook de gevangenen uit hun kerken en martelkamers van de nabijgelegen Carceri gesleurd om in het openbaar te worden terecht gesteld.

Linksaf slaand, parallel met de Brug der zuchten (Ponte dei sospiri), blijft men langs de lagune wandelen om na een paar minuten voor de kerk van Santa Maria della Pietà te staan, het toneel van

heel wat van Vivaldi's triomfen. De huidige kerk werd een paar jaar na Vivaldi's dood herbouwd, maar de 'galerij boven' met het 'ijzeren netwerk' oogt nog net als in Vivaldi's dagen.

De directeur van het Pietà, dat nog steeds bestaat en waar men nog steeds een baby te vondeling kan leggen in de wetenschap, dat de nonnen zich erover ontfermen tot het kind meerderjarig is - "hoewel dat al lang niet meer is gebeurd", zegt een van de zusters - ontvangt de bezoeker in zijn deftige kantoor op de eerste verdieping.

"Er is hier niet veel over, dat aan Vivaldi's tijd herinnert", legt hij uit. "De muziekinstrumenten, de klavecimbels, trompetten, pauken, violen enzovoorts zijn allemaal in het Venetiaans Conservatorium; dat geldt ook voor de partituren en manuscript fragmenten, in zoverre die er nog zijn. Ook de kamers zijn danig veranderd", voegt hij daaraan toe. Nadat hij was opge-staan en naar het raam gelopen, wees hij op de rustige, zonovergoten tuin. "Misschien is dat het gedeelte van het Pietà, dat het minst is veranderd". Een non kruist het stenen pad beneden en sluit een deur achter zich. De vogels tjirpen, het geheel ademt de sfeer van een oud klooster.

"Wat was de functie van Vivaldi hier?". "Grappig, dat u dit vraagt. Weet u, dat is niet precies bekend. Het is zo moeilijk omdat hij vrijwel op elk document een andere titel heeft. Soms is hij de directeur van het orkest, soms staat hij op de lijst als huiscomponist, soms ook als 'maestro di coro', wat niet betekent, dat hij koordirigent was; 'coro' is hier in de oude Italiaanse betekenis gebruikt en betekent 'iedereen', dat wil zeggen alle zangers, instrumentalisten, de organist, de klavecijnist enzovoorts."

Bekend is dus dat Vivaldi het instituut twee nieuwe concerten per maand moest leveren. Maar of hij verder nog dergelijke verplichtingen had?

"Ook dat is vrij onduidelijk. Als deel van zijn taak als '*maestro di cappella*' of '*maestro di coro*' heeft hij kerkmuziek en een aantal concerten geschreven. Maar af en toe diende hij een rekening in voor de muziek die hij schreef. Bijvoorbeeld in december 1739, kort voordat hij Venetië voor de laatste keer verliet en prins Frederik Christian, de koning van Polen en keurvorst van Saksen naar Venetië kwam. In het Pietà werd een groot concert te zijner ere gegeven. Het was een groots opgezet feest en alle grachten rond dit deel van de stad waren verlicht. Vivaldi ontving vijftien dukaten en dertien lire voor zijn nieuwe werken. De documenten daarover bestaan nog. Overigens worden alle werken, die hier toen werden uitgevoerd bewaard in de bibliotheek in Dresden. Ze behoren tot de beste Vivaldiana, waarover men thans nog beschikt. De koning moet kopieën aan de componist hebben gevraagd.

Hoewel Vivaldi een soort manusje van alles moet zijn geweest in het Pietà, was het beslist niet zo, dat hij niet erg werd gewaardeerd. Maar hij was zo vaak weg en gedurende zulke lange periodes, dat hij niet in aanmerking kwam voor een vaste aanstelling op termijn. Men sloeg hem wel hoog aan evenwel en iedere keer, dat hij naar Venetië terugkeerde, kreeg hij zijn oude positie onmiddellijk terug."

REIZEN

Over die binnen- en buitenlandse reizen van Vivaldi moet nog veel onderzoek worden verricht. Hij schijnt tussen zijn Venetiaanse verplichtingen door een tijd in de dienst van prins Philipp van Hessen-Darmstadt in Mantua te hebben gewerkt. Die was destijds gouverneur van de stad. Verder weten we, dat hij een paar keer in Wenen was en een keer in Amsterdam waar hij na de publicatie van *Il cimento* veel succes had, mogelijk ook in Darmstadt.

Rodolfo Gallo, een Italiaanse musicoloog, ontdekte een interessant document in het stadsarchief van Venetië. Het is 30 september 1729 gedateerd en Antonio's vader, Giovanni Battista, vraagt daarin een jaar verlof voor zijn zoon om naar Duitsland te gaan. We weten echter niet zeker of hij daadwerkelijk naar Duitsland afreisde en waar hij eventueel verbleef. In 1740 ging hij nog een keer naar Wenen in de hoop op werk en protectie van de keizer, maar dat lukte niet. Eerder al, toen hij in 1739 van een reis in Venetië terugkeerde om de leiding op zich te nemen van de festiviteiten ter ere van een bezoek van de Poolse koning leek zijn reputatie tanende en bij zijn dood in 1741 was hij een vrijwel vergeten iemand. Hij werd in Wenen buiten de stadsmuren van de armen begraven met koorzang van zes zangertjes, waaronder Joseph Haydn.

Vlak voor de Tweede Wereldoorlog ontdekte Rodolfo Gallo tenslotte de details over Vivaldi's noodlottige laatste reis. Een obscure vingerwijzing volgend, waarin sprake was van het feit, dat de componist niet zoals algemeen werd aangenomen in Italië was gestorven, maar in Wenen, onderzocht hij de necrologie van de Stephans Dom daar. Hij ontdekte, dat Vivaldi inderdaad daar in juli 1741 treurig aan zijn eind was gekomen tengevolge van 'inwendige ontsteking'. Begraven werd hij op het

kerkhof van het Bürgerspital. In de annalen is hij vermeld als 'burgerpriester'. Een paar jaar later werd het bewuste kerkhof geruimd, zodat geen spoor van zijn graf over is.

De analogie met een andere componist, die vijftig jaar later in datzelfde Wenen vrij roemloos stierf, een eredienst in de Stephan kreeg en ook in een gemeenschapsgraf werd begraven, is frappant. Vivaldi en Mozart ondergingen een zelfde soort liefdeloos afscheid en liggen in ongemarkeerde graven op ongeveer anderhalve kilometer van elkaar in Wenen.

STIJL

Het grootste belang van Vivaldi schuilt in hetgeen hij deed voor de concertvorm. Hij was de eerste componist die het ritornello regelmatig toepaste in de snelle delen; dat werd daardoor een waar model. Hetzelfde geldt voor de driedelige structuur (snel-langzaam-snel). Ook zijn methodes om een grotere thematische eenheid te bereiken vonden algemeen navolging, vooral wat de integratie van solo- en ritornello materiaal betreft. Ook zijn levendige ritmische patronen, zijn violistische figuraties en zijn gebruik van sequensen werd driftig geïmiteerd.

Van zijn circa 550 concertjes zijn er 350 voor soloinstrument (meer dan 230 voor viool); er zijn ongeveer 40 dubbelconcerten, meer dan dertig voor meerdere soloinstrumenten, zestig voor strijkorkest zonder solo en een twintigtal kamerconcerten voor een kleine groep soloinstrumenten zonder orkest, waarbij het tutti element wordt ingevuld door alle instrumenten die samen spelen.

Vivaldi was ook een ondernemend orkestrator die diverse concerten schreef voor ongewone combinaties als viola d'amore en luit of voor ensembles met chalumeaux, klarinetten, hoorns en andere zeldzaamheden uit die tijd. Nog helemaal los van de nog te noemen soloconcerten voor viool, cello, fluit, hobo en fagot.

Sommige werken hebben een beschrijvend of programmatisch karakter. Het bekendst in dit opzicht is natuurlijk de reeks De vier jaargetijden; maar er zijn ook drie werken met de ondertitel *La tempesta di mare* (storm op zee) en eentje met *Il gardellino* (de distelvink).

Vivaldi was ook een bedreven koorcomponist en in die koorwerken zijn de levendige invloeden van zijn concertstijl speurbaar. Hieronder wordt ook nader ingegaan op zijn werk als operacomponist.

DE ORKESTRALE EN INSTRUMENTALE MUZIEK

"Vierhonderd maal hetzelfde concert" zei Igor Stravinsky tamelijk denigrerend over Vivaldi in de jaren dertig uit vorige eeuw.

Tegenwoordig worden brokjes Vier jaargetijden gefloten door lieden die verder niets met klassieke muziek op hebben.

Gekarakteriseerd door dramatische contrasten in de dynamiek en de harmonie werd Vivaldi's muziek door veel tijdgenoten bestempeld als excentriek. Maar zelf een vioolvirtuoos was hij geboeid door de enorme, vaak onbenutte mogelijkheden van de strijkersklank en rekte hij de grenzen van de instrumentale techniek stukken op. Zo is bijvoorbeeld het langzame deel van zijn Concert in b voor 4 violen en orkest een exploratie van de verschillende mogelijkheden om een akkoord te spreiden en te strijken. Bovendien waren 's componisten bijdragen aan de ontwikkeling van het soloconcert als vorm bijzonder groot. De eerste delen van die werken zijn heel strikt en economisch, net als de ritmische vaart van de beginthema's; de langzame delen bezitten de welsprekendheid van een opera aria en de finales lopen met hun veerkracht en vaart vooruit op de finales van de klassieke symfonie.

Het orkestrale deel van Vivaldi's oeuvre bevat legio sinfonia's, concerten (ook in dubbel-, tripel- en quadrupel vorm), niet alleen voor vioolsolo, maar ook voor altviool, cello, fluit, hobo, fagot, trompet(ten), luit en zelfs gitaar. Kortom voor alle instrumenten die bij de meisjes uit het weeshuis voorhanden waren.

Bij de kamermuziek gaat het vooral om 'kamerconcerten' voor de combinatie fluit, hobo, viool, fagot en continuo, triosonates en sonates, opnieuw met veel inbreng van viool, cello, fluit en hobo.

KOORWERKEN

Geheel in de tijdgeest en de bijbehorende stijl zijn in dit genre de nodige losse aria's en cantates voorhanden, maar belangrijker zijn het oratorium *Juditha triumphans* uit 1716 op tekst van Casseti en standaard geestelijke werken. Met als belangrijkste het Gloria in D, het Stabat mater in f en het Magnificat in d. Verder standaard kerkmuziek met titels als *Dixit Dominus*, *Laudate*, *Nisi Dominus*, *Salve regina* en *Vespers*.

OPERA

Een ander aspect van Vivaldi's carrière, dat een behoorlijke aanslag pleegde op zijn voor het onderwijs en compositie voor het Pietà bestemde tijd was zijn voortdurende operaproductie. Momenteel weten we zo ongeveer alles van Vivaldi als componist van instrumentale werken plus het nodige over zijn status als schrijver van kerkmuziek. Maar over zijn werk als operacomponist weten we nog weinig. In die rol moet hij heel actief en populair zijn geweest. Op het handschrift van één van die opera's staat geschreven "gecomponeerd in vijf dagen". Een soort snelheidsrecord, zelfs in de barok.

Vivaldi moet zo'n negentig opera's hebben geschreven, waarvan er ongeveer twintig bewaard zijn gebleven en de kans op herontdekking van meer dus voorhanden is. Te beginnen met Ottone in Villa uit 1713 dat voor Vicenza werd geschreven en ongeveer eindigend met Cantone in Utica uit 1737.

De meeste gingen in Venetië in première in de door hem als componist en manager gerunde Sant' Angelo en San Mosè theaters. In een brief uit 1737 noemde hij zich een 'freelance entrepreneur'. Hij werkte daarnaast voor de theaters in Rome (waarschijnlijk 1723/5), Mantua (1718/20), Pavia, Verona en Ferrara (1737) en mogelijk Praag en Wenen (rond 1730) en zelfs Amsterdam (1738) is genoemd maar Venetië was de eerste stad waar een operagebouw werd geopend voor betalende bezoekers.

Naast die twee genoemde zijn andere, goeddeels onbekend gebleven opera's Bajazet, Dorilla in Tempe, Farnace, La fida nimfa, Il Giustino, Griselda, l'Incoronazione di Dario, Montezuma, l'Olympiade, Orlando en Teuzzone.

Het muziekleven in Italië is tijdens Vivaldi's leven en werken drastisch veranderd, net als elders uiteraard. In Vivaldi's dagen beschikte Venetië over een dozijn theaters, groot en klein, waarin operavoorstellingen plaatsvonden gedurende de drie jaarlijkse stagioni: het winter- of carnavalsseizoen (van Kerstmis tot eind maart), het voorjaars- of Hemelvaartseizoen (van Pasen tot eind juni) en het herfstseizoen (van september tot eind november).

Vivaldi schreef niet voor het welvarende Teatro S. Giovanni e Paolo, maar vooral voor het kleinere Teatro San Angelo. Ongelukkig genoeg zijn de meeste van die oude schouwburgen verdwenen. Het prachtige uitgebrande maar gelukkig in stijl herbouwde Teatro La Fenice is een gunstige uitzondering. Van de theaters, waar Vivaldi's werken werden uitgevoerd, is niets over.

Die theaters werden meestal in stand gehouden door de rijke Venetiaanse aristocratie en bevonden zich meestal in de hoek van een groot Palazzo. Nu nog kan men de plaats van heel wat van die theaters aanwijzen, maar ze zijn veranderd in bioscopen, pakhuizen of hotel zoals Danieli.

Kort coda

Vivaldi's Venetië bestaat nog in alle glorie, maar de grote opera traditie van Goldoni en Vivaldi, van Pergolesi en Metastasio is voor altijd verdwenen en daarmee is ook de cultuur, waarin die traditie kon gedijen weg.

Bron: *musicalifeiten*

DE VIER SEIZOENEN

*Inspiratie in 1723 tijdens verblijf in Mantua
Schrijft bij elk seizoen een sonnet
Een van de eerste programmatische werken!
Laatste levensjaar in Wenen.*

Of je het nu kent van een reclame, een film of een lijst met de beste klassieke muziek ooit gemaakt: iedereen heeft De vier jaargetijden van Vivaldi wel eens gehoord. Maar waar gaat de muziek over? En waarom is het één van de populairste klassieke muziekstukken aller tijden?

Snelle weetjes over De vier jaargetijden van Vivaldi

- De vier jaargetijden is het bekendste stuk van de Italiaanse componist Antonio Vivaldi
- Het is een groep van vier concerten voor soloviool begeleid door een strijkorkest, klavecimbel en soms het snaarinstrument theorb.
- In elk concert wordt één seizoen verklankt: de lente, zomer, herfst en winter.
- De bekendste delen zijn het Allegro uit De lente, het Presto (met de storm) uit De zomer en het Largo uit De winter.
- Vivaldi componeerde De vier jaargetijden waarschijnlijk tussen 1718 en 1720 in Mantua, Italië.
- In totaal duurt De vier jaargetijden ongeveer drie kwartier. Elk afzonderlijk vioolconcert duurt zo'n tien minuten.

WAAR GAAT DE VIER JAARGETIJDEN VAN VIVALDI OVER?

Zou er ergens een podium zijn waar De vier jaargetijden van Vivaldi nog niet is gespeeld? Want of het nu de pakkende melodieën zijn of juist het ontspannende effect van de muziek: het is duidelijk dat dit stuk keer op keer impact heeft. Maar de grootste kracht van De vier jaargetijden is misschien wel dat het een tijdloos verhaal vertelt over de natuur, vol schoonheid, kracht en humor – iets wat iedereen wel eens heeft ervaren.

De vier jaargetijden baseerde hij op wat hij zag op het platteland rondom Mantua; in deze Noord-Italiaanse stad woonde en werkte hij van 1717 tot 1722. Zijn ervaringen in de natuur wilde hij omzetten in beeldende muziek en daar zo veel mogelijk mensen van laten genieten.

Dat deed Vivaldi door De vier jaargetijden te componeren vanuit het perspectief van een mens: zoals iemand de natuur ziet, hoort en ervaart, compleet met de gevoelens die daarbij komen kijken. Ook koos Vivaldi voor een onderwerp dat bij iedereen tot de verbeelding spreekt: de seizoenen. Je hoort niet alleen allerlei natuurgeluiden in de muziek, maar ook het drama dat de seizoenen meebrengen.

Om het verhaal achter de muziek nog beter over te kunnen brengen, heeft Vivaldi er vier gedichten aan toegevoegd, één voor elk seizoen. Waarschijnlijk heeft hij die zelf geschreven, want als je de gedichten leest terwijl je de muziek luistert, lopen ze precies synchroon. In de bladmuziek staan de zinnen zelfs bij de bijbehorende muziekpassages geschreven.

Vivaldi heeft ieder seizoen vertaald naar een concert. Dat is een muziekstuk voor een solo-instrument met begeleiding van een orkest. Voor Vivaldi lag de viool als solo-instrument voor de hand, omdat hij zelf een virtuoos violist was. Een concert bestaat altijd uit drie delen: een snel, langzaam en snel deel. Passend bij elk tempo laat Vivaldi in ieder deel van De vier jaargetijden weer een ander aspect van het betreffende seizoen horen.

Hoe hoor je de seizoenen in De vier jaargetijden van Vivaldi?

De lente

Zodra je de opgewekte melodie van De lente (*La primavera*) hoort, weet je meteen: het is voorjaar. Met de trillende en springerige viooltonen in het eerste deel is het net alsof je de vogels hoort zingen. De sluimerende muziek in het tweede deel beeldt ruisende bladeren uit, terwijl een geitenherder in de wei ligt te slapen. Zijn trouwe hond blaft: als een soort 'woef, woef' speelt de altviool steeds twee tonen die de rust doorbreken. De vrolijke sfeer gaat verder in het derde deel met een volksdans. Een levendige melodie met een lichtvoetig dansritme klinkt over een lage, aanhoudende toon, die als een doedelzak klinkt. De soloviool bespeelt vaak twee snaren tegelijk, iets wat je vaak hoort in volksmuziek.

De zomer

In De zomer (*L'estate*) zou je ook vrolijke muziek verwachten, maar dit concert klinkt juist droevig en dreigend. In de lome muziek hoor je de zwoele hitte van de zon. Maar het is ook een stilte voor de storm. De muziek wordt namelijk steeds onstuimiger als een zomerstorm nadert en de herder op het veld steeds banger wordt; in een klagende passage van de soloviool hoor je hem zelfs snikken. In het derde deel komt zijn angst uit: zijn graan wordt vernietigd door het noodweer. Je hoort de hagel vallen in de scherpe, benadrukte tonen en de wind in de razendsnelle noten.

De herfst

Het eerste deel van De herfst (*L'autunno*) roept het beeld op van een boerenfeest: het is oogsttijd. Door het marsritme en de hoekige melodie kun je de dansen en het gezang goed voorstellen. Er wordt echter behoorlijk wat wijn gedronken, waardoor de muziek steeds lomper en losser wordt. Vivaldi schreef zelfs het woord 'dronken' in de bladmuziek als aanwijzing voor het spelen. Uiteindelijk valt de muziek uit elkaar; de boeren hebben zo veel gedronken, dat ze in slaap vallen. In het sluimerende tweede deel slaapt iedereen zijn roes uit. Tot slot begint de jacht. Het galopperende ritme stelt rennende paarden voor en de snelle soloviool een dier dat op de vlucht is voor de geweren van de jagers; je hoort de schoten in de getokkelde tonen.

De winter

Zodra je De winter (*L'inverno*) hoort, krijg je het bijna koud. De muziek rilt met trillende, bibberende tonen en wringende samenklanken. Ook spelen de violen hoog, zodat ze ijsig klinken. In het tweede deel laat Vivaldi je even opwarmen: terwijl de regen buiten tegen de ramen tikt met getokkelde tonen klinkt binnen het knapperende haardvuur door in de warme melodie. Een spannende tocht over het ijs hoor je in het derde deel, met een zoekende melodie die steeds twijfelend op en neer gaat en soms uitglijdt.

Zie ook: Beethovens Pastorale

WAAROM IS DE VIER JAARGETIJDEN VAN VIVALDI ZO BIJZONDER?

Met De vier jaargetijden was Vivaldi zijn tijd ver vooruit. Het is namelijk een van de eerste programmatische stukken in de muziekgeschiedenis, dat wil zeggen, muziek die iets uitbeelddt. Pas in de negentiende eeuw werd programmamuziek echt gangbaar. Ook werd dit genre toen eigenlijk alleen voor grote orkesten geschreven; het lukte Vivaldi dus al 200 jaar eerder om zijn verhaal te vertellen met 'slechts' een soloviool, strijkorkest en klavecimbel. Ook was opera in Vivaldi's tijd hét genre om een verhaal mee te vertellen. Bijzonder was dus dat Vivaldi dit niet probeerde met vocale, maar instrumentale muziek.

De vier jaargetijden is dus niet alleen prachtig om naar te luisteren; het vertelt een verhaal dat iedereen over de hele wereld kan herkennen. Neem zelf de proef op de som en luister het stuk eens met de gedichten erbij. Keer op keer blijf je nieuwe details in de muziek ontdekken - en zo is en blijft De vier jaargetijden een van de populairste klassieke muziekstukken ooit gecomponeerd.

DE SONNETTEN BIJ DE VIER JAARGETIJDEN VAN VIVALDI

De lente

*De lente komt eraan.
De vogels vieren haar terugkomst met feestelijk gezang,
murmelende beekjes stromen
onder een zacht aaiend briesje.
Donderstormen, die de lente aankondigen,
bedekken de lucht met hun donkere mantel.
Als ze zwijgen klinkt opnieuw
de betoverende zang van de vogels.
Op de met bloemen overdekte weide slaapt de geitenhoeder
onder de zacht ritselende bladertakken,
zijn trouwe hond naast hem.
Aangespoord door het feestelijk geluid van de doedelzakken
dansen de nymfen en de herders lichtvoetig
terwijl de lentehemel schitterend verschijnt.*

De zomer

*Onder de drukkende hitte van de felle zon
verwelken mens en kudde,
de pijnboom verzengt.
We horen de koekoek, zachte liedjes van de tortel en distelvink.
Een lieflijk briesje beroert de lucht,
maar plotseling steekt de noordenwind op.
De kudde siddert
voor de storm en zijn lot.
De vrees voor bliksem en donder
berooft de herder van zijn rust,
vliegen en horzels zwermen woedend rond.
Ach, zijn angst blijkt gegrond...
De hemel dondert en bliksemt, hagel
verwoest de korenaren en het andere graan.*

De herfst

*Met zang en dans viert de boer
het geluk van de overvloedige oogst.
Het vocht van Bacchus vloeit rijkelijk
en velen eindigen in een diepe slaap.
De milde lucht geeft plezier en
doet ieder zang, dans en zijn zorgen vergeten.*

*Het jaargetijde nodigt iedereen uit
tot het genieten van een zoete slaap.
Met de nieuwe dageraad komen de jagers.
Ze gaan op jacht met honden, hoorns en geweren.
Het wild vlucht en ze volgen het spoor.
Geschrokken en doodsbang door al het lawaai
van musketten en geweren, dreigt het gewonde dier te ontsnappen,
maar het sterft uitgeput tijdens de achtervolging.*

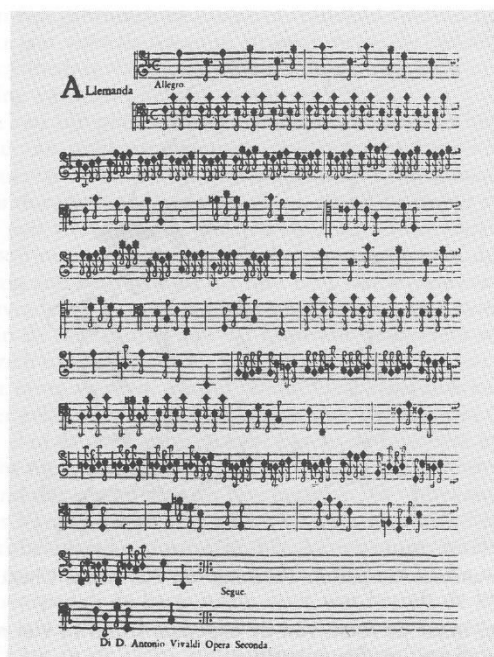
De winter

*Bevend van kou in de ijzige sneeuw,
bij de striemende vlagen van de stormachtige wind,
loop je, stampend met je voeten,
door de vorst te klapperen met je tanden.
Tevreden de dag doorbrengen voor het haardvuur,
terwijl het buiten stroomt van de regen
Langzaam lopen over het het ijzige pad,
voorzichtig, uit angst om te struikelen.
Dan, een abrupte draai, glijden, vallen op de grond.
Opnieuw het ijs opgaan en behoedzaam
haasten, opdat het niet scheuren zal.
Plotseling breken de Sirocco, de Borea en alle andere winden
uit in een fel gevecht.
Dit is de winter, hij brengt ons zijn eigen vreugde.*

WIST JE DAT...

De vier jaargetijden van Vivaldi zijn uitgegeven in Amsterdam? Het muziekstuk werd in 1725 gedrukt en uitgegeven samen met acht andere concerten getiteld *Il cimento dell'armonia e dell'invenzione* (De Krachtmeting van Harmonie en Inventie). In Amsterdam zat namelijk een van de belangrijkste muziekuitgevers van Europa, opgericht door drukker Estienne Roger

PARTITUREN

Vivaldi: opus 2. Druk: Antonio Bortoli

2 *La Primavera* *Violino Principale* *A giunti: e la Primavera*
CONCERTO I *Allegro* *Piano*
Forte *B. Canto de' al Vecelli* *Piano*
La salutar, va. Inge con tutto canto *Forzetti*
Inti
C. Con dolce mormorio scorrono in tanto *Piano*
D. Tuoni Sonan sopra
Forte *La aer Tuono amato e* *Lampi e Tuoni ad annuntiarla* *eleita*